

FRED WEERMAN

Geen ontwikkeling zonder in- & export

Buiten de context van een blad als *TNTL* had bovenstaande titel de gedachten van de lezer anno 2009 ongetwijfeld meegevoerd naar de onzekere economische tijden en zou de stelling vermoedelijk eerder als een bevestiging of zelfs open deur dan als controversieel ervaren worden. Maar dit *is* *TNTL* en ik wil verdedigen dat deze stelling zowel geldt voor de Nederlandse taal als voor de Nederlandse taalkunde. Dat eerste is controversiëler dan het tweede en daarom zal ik daarmee beginnen en daar de meeste ruimte aan besteden. Bovendien, als het *object* noodzakelijkerwijs afhankelijk is van 'in- & export' dan is het een kleine stap naar het *vak*. Of de consequenties voor het vak overigens ook in de praktijk oncontroverseel zijn, betwijfel ik.

Eerst dus het object. Er is geen lezer van dit blad, letterkundige of taalkundige, die niet uit eigen ervaring weet dat het Nederlands van nu anders is dan het Nederlands van enkele eeuwen geleden en dat het Nederlands zich dus 'ontwikkelt'. Meer algemeen: iedereen weet dat talen veranderen. Interessant genoeg betekent deze wetenschap overigens niet dat neerlandici in het algemeen de neiging hebben om veranderingen die nu gaande zijn *relaxed* af te doen en met wetenschappelijke distantie te bekijken. Neerlandici gelden namelijk ook als degenen die moeten weten 'hoe het hoort' en het uit elkaar houden van deze twee functies, voor zover al goed mogelijk, schept verwarring, zowel bij 'het publiek' als bij neerlandici zelf. Laat ik me daarom veiligheidshalve hier beperken tot veranderingen die in het verleden plaatsvonden. Meer specifiek: ik ontleen mijn voorbeelden aan een familie van veranderingen waar ik me mee bezig houd: het verlies van flexie ('deflexie'), kenmerkend voor het Nederlands en andere Germaanse talen.

Bij de verklaring van deze en andere taalveranderingen is van oudsher een onderscheid gemaakt tussen zogenaamde interne en externe veranderingen, dat wil zeggen veranderingen die als het ware uit het taalsysteem zelf voortkomen en veranderingen die ontstaan door invloed van buitenaf (door in- & export dus). Het lijdt geen twijfel dat de interne oorzaken van verandering werden gezien als het normale geval. Soms was dat ook expliciet de onderzoeksstrategie: probeer eerst een interne verklaring, als dat niet lukt, kijk dan naar externe invloed. Aan verklaringen van het laatste soort was dat ook af te zien; zij hadden vaak iets van een nauwelijks serieus te nemen *deus ex machina*.

Ik denk dat deze gerichtheid op veranderingen die voort zouden vloeien uit het taalsysteem zelf, kenmerkend is voor de taalkunde in brede zin en zich manifesteert in alle stromingen en scholen. Neem de generatieve taalkunde. Daarin wordt – en daarin staat deze stroming niet alleen – de overdracht van taal van de ene op de andere generatie als de motor van taalverandering beschouwd. Kinderen leren hun moedertaal zich baserend op het taalaanbod van hun omgeving en zo wordt het ene systeem (dat van de ouders) opgevolgd door een ander systeem (dat van de kinderen). Taalverandering zit in 'fouten' die inherent zijn aan de overdracht van de ene op de andere generatie en zit zo als het ware opgesloten in het systeem zelf. Zo kan bijvoorbeeld stap voor stap de flexie van een taal afgebroken worden.

Deze veronderstelling is niet gebaseerd op kindertaalonderzoek. Er zijn nu eenmaal geen Oudengels of Middelnederlands lerende kinderen en sowieso was er toen deze visie in zwang raakte nauwelijks kindertaalonderzoek dat aansloot bij de verschijnselen die centraal stonden in taalveranderingsonderzoek. Systematisch experimenteel onderzoek naar de wijze waarop kinderen bijvoorbeeld flexie verwerven is pas de laatste decennia op gang gekomen. Wat blijkt daaruit? Dat kinderen je reinste inflectiemachines zijn (dat woord ontleen ik aan Wexler 1998). Eigenlijk hebben kinderen op het moment dat we hun taalproductie goed kunnen testen (vanaf hun derde) de essentie van de Nederlandse flexie al helemaal voor elkaar. Dat geldt zelfs voor zo'n bizarre regel als die bij de Nederlandse attributieve adjectieven, die in het geval van onbepaald, onzijdig en enkelvoud geen uitgang hebben (bijvoorbeeld *een mooi huis*) terwijl we in alle andere gevallen het adjectief van een uitgang *-e* voorzien (*het mooie huis, een mooie straat* et cetera). Weliswaar kun je kinderen regelmatig frases als *een mooie huis* horen zeggen, maar dat blijkt *niet* te liggen aan hun kennis van de flexieregels, maar domweg aan het feit dat het even tijd kost voor ze door hebben dat sommige woorden onzijdig zijn (vgl. Blom, Poliřensk en Weerman 2008). Omdat kinderen volgens hun taalproductie al zo vroeg de juiste flexieregels lijken te gebruiken, moeten kindertaalonderzoekers hun toevlucht nemen tot experimentele technieken die de taalkennis van kinderen onderzoeken voordat ze goed en wel gaan praten. Gebruik van zulke technieken suggereert bijvoorbeeld dat kinderen van achttien maanden al het verschil kennen tussen het Nederlandse meervoud als *lopen* en de derde persoon enkelvoud als *loopt* (zie Poliřensk, te verschijnen).

Maar als kinderen zulke inflectiemachines zijn en de overdracht van de ene op de andere generatie zo gladjes verloopt, slaat dat de bodem weg onder de redenering dat de moedertaalverwerving de motor zou zijn van het proces van deflexie. Kinderen continueren heel secuur de flexie van hun omgeving. Dat moedertaalverwerving niet de aanleiding kan zijn, wordt ook op een andere manier duidelijk, die ook suggereert in welke richting we dan wl moeten zoeken voor het beginpunt van deflexie. Zoals ik al eerder zei is het proces van deflexie ook zichtbaar in andere Germaanse talen. Het uitgangspunt voor deze talen is vergelijkbaar: ze hadden ooit een in hoge mate overeenkomstig flexiesysteem. Het tempo van het proces van deflexie verschilt echter in deze talen. Het gaat bijvoorbeeld relatief snel in het Engels en relatief langzaam in het Duits. Het Nederlands neemt hier een middenpositie in. Dit verschil in tempo kan nooit verklaard worden als kindertaalverwerving de motor is. Het zou immers neerkomen op zulke absurditeiten als dat Engelse kinderen geneigd zijn tot meer fouten (dus eerder deflexie) en Duitse kinderen juist erg precies zijn (dus geen, dan wel minder, deflexie).

Dit verschil in tempo *moet* wel wijzen op de werking van een 'externe' kracht en kan, gegeven dezelfde uitgangspositie van de betrokken talen, nooit begrepen worden vanuit het idee dat deflexie opgesloten zit in het systeem zelf. Dan zou deflexie overal hetzelfde moeten zijn. Die externe kracht ligt voor de hand: er is een belangrijk verschil in de mate waarin taalcontact in de geschiedenis van elk van de Germaanse talen een rol speelt. Taalcontact komt op verschillende manieren tot stand en impliceert verschillende soorten van taalverwerving die nu juist *anders* zijn dan moedertaalverwerving. Bijvoorbeeld, volwassenen die naar een andere omgeving verhuizen en de taal van deze omgeving overnemen. Hun kinderen, die een andere

eerste taal hebben, doen dit ook. En ook: de in deze omgeving al aanwezige volwassenen die kenmerken overnemen van andere taalgebruikers met wie zij omgaan. Wat deze vormen van taalverwerving delen is dat het steeds gaat om *latere* verwerving.

En daarmee komen we bij een cruciaal ondersteunend argument voor deze redenering. Wat blijkt? In tegenstelling tot vroege verwerving is latere verwerving van flexie allerm minst succesvol. Jonge kinderen mogen inflectiemachines zijn, er zijn sterke aanwijzingen dat dit vermogen in hoge mate leeftijdsgebonden is en mogelijk in fases al afneemt vóór het vijfde levensjaar (Blom, Polišká en Weerman 2006, 2008). De oorsprong van de overdrachtsfouten in flexie waarnaar we op zoek waren ligt dus niet in het proces van zeer vroege verwerving, maar juist bij de late verwerving.

Voor de goede orde: hiermee is niet gezegd dat die vroege moedertaalverwerving niet óók een belangrijke rol speelt in taalverandering. Als vroege taalverwerving kwalitatief anders is dan latere taalverwerving, en bijvoorbeeld alleen jonge kinderen bepaalde abstracte taalkenmerken kunnen aanmaken dan kan zo'n kenmerk uiteraard alleen in de geschiedenis van een taal terecht komen als kinderen deze kenmerken ooit zijn gaan leren. Kinderen kunnen iets op een andere wijze doen dan de kindergeneraties voor hen omdat zij zich baseren op de taal van hun omgeving, en dié kan veranderd zijn als gevolg van verschillende vormen van latere verwerving. De redenering is dus kort samengevat als volgt: taalcontact impliceert allerlei vormen van latere verwerving. Latere verwerving leidt tot 'overdrachtsfouten' en de taal die daarvan het resultaat is, vormt het taalaanbod waarop een kind dat zijn moedertaal leert zich baseert zodat de overdrachtsfout wordt opgenomen in het systeem.

Waar het dus in wezen om draait is de in- & export van mensen, en dan wel mensen in hun hoedanigheid van taalleerders. Anders dan vroeger gedacht is het daarbij niet eens zo belangrijk dat deze taalleerders sociaal-economisch zeer invloedrijk zijn. Belangrijker is de kwantiteit. Hoe dramatischer de demografische ontwikkelingen, hoe meer veranderingen. Zie Engeland, waar met name de invasies en kolonisaties door de Vikingen het eiland demografisch op zijn kop zetten. Een taal met een zeer arme flexie (die ook nog tal van andere ingrijpende veranderingen heeft ondergaan) is het resultaat. Hoe minder nieuwe taalleerders, hoe minder verandering. Zie IJsland: het meest geïsoleerd, verreweg de rijkst geïnflecteerde Germaanse taal. En het verschijnsel dat meer contact meer deflexie betekent, komt niet alleen aan het licht als we talen met elkaar vergelijken, maar ook binnen de dialecten van een taal. Suzanne Aalberse (2009) laat dit bijvoorbeeld zien voor verbale flexie in Nederlandse dialecten.

De motor van de ontwikkeling van een taal is dus in- & export. Als dat zo is, heeft dat ook consequenties voor het vakgebied van de Nederlandse taalkunde. De studie van taalverandering vereist dan immers niet alleen een strikt taalkundige analyse van de achtereenvolgende stadia, maar ook kennis van eerste taalverwerving en van diverse soorten latere verwerving, kennis van demografische ontwikkelingen, kennis van het taalgedrag van de diverse te onderscheiden groepen. Taalkunde, psycholinguïstiek, sociolinguïstiek is vereist maar ook samenwerking met paleografen, letterkundigen en historici.

Er zijn bij mijn weten geen 'vakgroepen', noch in Nederland of België, noch elders, die de deskundigen op deze gebieden bijeen kunnen brengen. Sterker, de vereiste specialisaties maken het ook niet waarschijnlijk dat dat zelfs op facultair

of universitair niveau een haalbare kaart is. Samenwerking die uitstijgt boven locale onderzoeksverbanden zou nodig zijn. En, voor alle duidelijkheid, dan gaat het dus niet alleen om het bijeenbrengen van de her en der overgebleven historisch taalkundigen van het Nederlands, maar ook om die ándere deskundigen.

Op nog een andere manier is dit een onderneming die uitstijgt boven wat een enkele locale groep of zelf een samenwerking van taalkundigen vermag. De taal van die verschillende groepen leerders waarover ik hierboven sprak, is meestal niet de taal zoals we die aantreffen in de geijkte literaire of ambtelijke teksten. Zijn die teksten er dan überhaupt wel? Ja, in de archieven is van alles te vinden aan brieven, dagboeken en andere egodocumenten. Maar de weg van deze teksten naar gedigitaliseerde corpora is lang. Zelfs als het alleen gaat om gedigitaliseerde corpora van ambtelijke teksten heeft de neerlandistiek een grote achterstand bij bijvoorbeeld de anglistiek.

De Nederlandse taalkunde moet dus deskundigheid importeren en exporteren om onderzoek zoals hierboven geschetst mogelijk te maken. Gebeurt dat ook of stagneert de handel? En als dat zo is, wie zorgt dan voor een stimulans? Juist omdat wat vereist is de locale mogelijkheden te boven gaan, zou een helpende nationale of zelfs Europese hand niet misstaan. En zou *TNTL* hierin nog een rol kunnen spelen? Het historische karakter van de onderneming zou zeer goed passen bij *TNTL* en het soort bronnen dat ik noemde staat tegenwoordig niet alleen in de belangstelling van taalkundigen maar ook van letterkundigen. Aan de andere kant, ook voor dit blad zouden traditionele vakgrenzen overschreden worden. Daar zou je weer tegenin kunnen brengen dat juist *TNTL* daar ervaring mee heeft. Immers, wat als één discipline gezien werd (Nederlandse taal- en letterkunde), geldt nu voor velen als twee disciplines. *TNTL* is van een monodisciplinair in een interdisciplinair tijdschrift veranderd. Precies de attitude die we nodig hebben.

Bibliografie

- Aalberse 2009 – S. Aalberse: *Inflectional Economy and Politeness. Morphology-Internal and Morphology-External Factors in the Loss of Second Person Marking in Dutch*. [Dissertatie.] Amsterdam, 2009.
- Blom, Poliřenska & Weerman 2006 – Elma Blom, Daniela Poliřenska & Fred Weerman: 'Effects of Age on the Acquisition of Agreement Inflection'. In: *Morphology* 16 (2006), p. 313-336.
- Blom, Poliřenska & Weerman 2008 – Elma Blom, Daniela Poliřensk & Fred Weerman: 'Articles, Adjectives and Age of Onset. The Acquisition of Dutch Grammatical Gender'. In: *Second Language Research* 24 (2008), p. 297-331.
- Poliřensk – Daniela Poliřensk: *Acquisition of Inflection in Child Dutch*. [Dissertatie.] Amsterdam. [Te verschijnen].
- Wexler 1998 – K. Wexler: 'Very Early Parameter Setting and the Unique Checking Constraint. A New Explanation of the Optional Infinitive Stage'. In: *Lingua*, 106 (1998), p. 23-79.

Adres van de auteur

Universiteit van Amsterdam
 Nederlandse Taalkunde / Amsterdam Center for Language and Communication
 Spuistraat 134
 NL-1012 VB Amsterdam
 weerman@uva.nl